

“ ભારતમાં યુવાનોની વર્તમાન સ્થિતિ ”

: પ્રસ્તુત કર્તા :

પ્રા.ડૉ.મહેશભાઈ એન. પટેલ

(એસો. પ્રોફે. ઇન ગુજરાતી)

એમ.એમ. ચૌધરી આર્ટસ કોલેજ, રાજેન્દ્રનગર. મો. ૯૪૨૯૦૮૬૫૪૮

1. પ્રસ્તાવના

ભારત વિશ્વના સૌથી યુવાન દેશોમાંનું એક છે. દેશની કુલ વસ્તીમાં 15 થી 35 વર્ષની વયજૂથના યુવાનોનો હિસ્સો લગભગ 65% જેટલો છે. આ યુવા શક્તિ ભારત માટે “ડેમોગ્રાફિક ડિવિડેન્ડ” બની શકે છે, જો તેને યોગ્ય શિક્ષણ, રોજગાર અને દિશા મળે. આજના યુવાનો એક તરફ ટેકનોલોજી, નવીનતા અને વૈશ્વિક વિચારધારાથી જોડાયેલા છે, તો બીજી તરફ બેરોજગારી, માનસિક તણાવ અને સામાજિક અસમાનતાની સમસ્યાઓનો સામનો પણ કરી રહ્યા છે. તેથી, યુવાનોની વર્તમાન સ્થિતિનું સર્વાંગી મૂલ્યાંકન કરવું અત્યંત જરૂરી છે.

ભારતીય યુવાનોના હાથમાં પ્રચંડ શક્તિ છે. નાગરિકોમાં, યુવાનો એક ખાસ સ્થાન ધરાવે છે. તેઓ ઉંમરની સાથે સાથે વિચાર, હિમત અને આશાઓમાં પણ યુવાન છે. ભારત વિશ્વનો સૌથી યુવાન દેશ છે. ભારત એક એવો દેશ છે જ્યાં અડધાથી વધુ વસ્તી 30 વર્ષથી ઓછી ઉંમરની છે. યુવાનોનો અવાજ એ દેશની તાકાત છે. યુવાનોની સક્રિયતા અને નૈતિકતાને કારણે જ

લોકશાહી મજબૂત બને છે. યુવાનો આવતીકાલના વહીવટકર્તાઓ, ન્યાયાધીશો, પત્રકારો, શિક્ષકો અને કાયદા નિર્માતાઓ છે. યુવાનો પ્રામાણિકતા, શિસ્ત અને સેવાની માનસિકતા વિકસાવે છે. યુવાનો જ દેશની કરોડરજ્જુ છે, રાષ્ટ્રનું ભવિષ્ય છે, દેશના નિર્માણમાં તેની ભૂમિકા સમજવી પડશે, તેના ઘડતરમાં જો પૂરતો રસ લેવાય તો તે રાષ્ટ્રની મોટી સંપદા બની રહે. ભારત જેવા, અનેક સંસ્કૃતિના સમન્વય જેવા, દેશમાં પાર વિનાની યુવા પ્રતિભાઓ છે. ભવિષ્યના નિર્માણ માટે યુવાનોની આગેવાની અને ભૂમિકા અતિ આવશ્યક છે. વિશ્વની સાથે આપણા દેશમાં યુવાનોની દશા અને દિશા બદલાય ચુકી છે. આધુનિક યુગની આજની પર્વતમાન સદીમાં યુવાન સોળે કલાએ નિખરી રહ્યો છે આજનો યુવાન શિક્ષણ સાથે ઇત્તર પ્રવૃત્તિઓ સંગીત, ચિત્ર, સ્પોર્ટ્સ, ઇન્ફરમેશન ટેકનોલોજી વિવિધ સંશોધનોમાં રસ લઈને તેમાં પ્રવિણ થઈ ગયો છે. કોઇપણ સમુદાયનો વિકાસ યુવાનોની સામેલગીરીથી જ શક્ય બનશે. દેશના વિકાસ માટે આજના સમયમાં યુવાધનનો ઉપયોગ જ કાર્યને સફળતા અપાવે છે. યુવાનો વિવિધ શોધ, સંશોધનો, વિવિધ કલાઓ, ઉદ્યોગ વિગેરેમાં શ્રેષ્ઠ દેખાવ કરીને પોતાના દેશનું નામ વિશ્વમાં રોશન કર્યું છે. વિશ્વની મોટી કંપનીમાં આપણા યુવાનો શ્રેષ્ઠ કામગીરી કરી રહ્યાં છે.

ભારતના ભવ્ય ભૂતકાળમાં યુવાનો :

આઝાદીના દિવસોમાં એવું ખમીર દાખવવામાં યુવાનો અગ્રેસર રહ્યા હતા. એવા યુવાનોએ પરિવાર તજી અભ્યાસ તજી કારકિર્દી છોડીને રાષ્ટ્રની આઝાદીમાં સક્રિયતા દાખવી છે, અનેકોએ શહીદી વહોરી લીધી છે. વીરભગતસિંહ, મંગલપાંડે, ખુદીરામ, કિનારીવાલા અને એવા અસંખ્ય યુવાનોને અહીં નામ યાદ કરી શકાય. અરે, ધનાઢ્યોના પુત્રોએ પણ સર્વસ્વ તજીને એ લડતમાં કિંમતી યોગદાન આપ્યું હતું. મુંબઈનો લક્ષ્મીદાસ યુવાન ગર્ભશ્રીમંત હતો, પણ ઘરને છોડી આદિવાસીઓની, ભીલોની સેવામાં દાહોદમાં જીવન વીતાવ્યું. મલાવના સત્યાગ્રહમાં અગ્ર ભાગ લીધો. ભીલોની કાંધ પર, તેમની ઇચ્છા પ્રમાણે તેમના શબને સ્મશાનમાં લઈ જવામાં આવ્યું હતું ! એવી ભીલો પ્રત્યેની તેમની નિષ્ઠા હતી. આવા યુવાનો જ રાષ્ટ્રની રેખાઓને ઉપસાવી રહે છે.

આધુનિક ભારતના વિકાસ અને સમૃદ્ધિ માટે યુવાપેઢીનું મહત્વ અતિજરૂરી છે. આજના યુગમાં સૌથી મોટી તાકાત તેમની ઊર્જા, ઉત્સાહ અને નવીન વિચારોમાં છે. નવરચનાત્મક વિચારધારા અને સક્રિય અભિગમથી તેઓ દેશને વિશ્વમાં એક આગવી ઓળખ આપી શકે છે. સમાનતાના

અને અધિકારોના પ્રત્યે તેમની જવાબદારી, નૈતિકતા અને સ્વતંત્ર વિચારો ભારતના એક ઊર્જાવાન અને પ્રગટશીલ રાષ્ટ્ર બની રહે માટે જરૂરી છે.

કન્યાકુમારીથી કાશ્મીર અને દ્વારકાથી કામરુપ સુધીનો સમસ્ત પ્રદેશ પ્રાચીન કાળથી એક રાષ્ટ્ર જ મનાતો આવ્યો છે. કેટલાક લોકોને એમ છે કે અંગ્રેજોના આગમન બાદ આપણું એક રાષ્ટ્ર બન્યું પરંતુ વસ્તુસ્થિતિ તદ્દન ઉલટી છે. પુરાતન કાળથી ભરતખંડ અસ્તિત્વમાં છે. રેલવે કે બીજા વાહન વ્યવહાર કે સંપર્કના અધ્યતન સાધનોએ નહોતા ત્યારે પણ અહીંના રહેવાસીઓ ભારતનું નામ લેતા, અલગ અલગ પ્રાંતનું નામ નહોતા લેતા.”

રાષ્ટ્રીય એકતાનું ચણતર કાંઈ ઈંટ કે ચૂના વડે કરી શકાય નહીં. એ તો માણસોના દિલ અને દિમાગમાં શાંતિપૂર્વક પાંગરવી જોઈએ. આ માટેની પ્રક્રિયા કેળવણીની પ્રક્રિયા જ હોઈ શકે. એ કદાચ ધીમી પ્રક્રિયા હશે પણ એ અવિરત ને અચૂક પ્રક્રિયા છે. એ એક શાશ્વત ચીજ છે. કેળવણી એ માત્ર માહિતી જ આપવાની નથી, પણ એણે આપણને સંવેદનો ઝીલવાની તાલીમ આપવાની છે. અને સદવર્તનની ટેવો પાડવાની છે. માનવજાત એક અને અવિભાજ્ય છે તેમજ આપણે સૌ ભાડુંઓ છીએ એવી માન્યતામાંથી જ સદાચારનો ધર્મ પાંગરી શકે અને આચાર ના વ્યવહારુ નિયમો વિકસી શકે - ડો રાધાકૃષ્ણન

2. શિક્ષણ અને કુશળતા વિકાસ છેલ્લા કેટલાક વર્ષોમાં ભારતમાં શિક્ષણ ક્ષેત્રે નોંધપાત્ર વિકાસ થયો છે. નવી શિક્ષણ નીતિ (NEP 2020) દ્વારા કૌશલ્ય આધારિત શિક્ષણ, ડિજિટલ લર્નિંગ અને સંશોધન પર ભાર મૂકવામાં આવ્યો છે. સકારાત્મક પાસાં: ડિજિટલ શિક્ષણ, ઓનલાઇન કોર્સ અને ઈ-લર્નિંગ પ્લેટફોર્મ્સનો વધારો ઉચ્ચ શિક્ષણમાં નોંધણીનો દર વધ્યો ટેક્નિકલ અને વ્યાવસાયિક શિક્ષણ તરફ યુવાનોનો ઝોક

ચુનૌતિઓ: ગ્રામ્ય અને શહેરી વિસ્તારો વચ્ચે શિક્ષણની ગુણવત્તામાં તફાવત રોજગારલક્ષી કુશળતાઓનો અભાવ

મોંઘી ખાનગી શિક્ષણ સંસ્થાઓ આથી સ્પષ્ટ થાય છે કે શિક્ષણમાં માત્ર ડિગ્રી નહીં, પરંતુ ઉપયોગી કુશળતા વિકસાવવી સમયની માંગ છે.

3. રોજગાર અને બેરોજગારી યુવાનો સામે સૌથી મોટી સમસ્યા બેરોજગારી છે. શિક્ષિત યુવાનોને પણ તેમની લાયકાત મુજબ નોકરી મળતી નથી.

સ્થિતિ:

સરકારી નોકરીઓમાં મર્યાદિત તક ખાનગી ક્ષેત્રમાં સ્પર્ધા અને અસ્થીરતા કોન્ટ્રાક્ટ અને ગિગ ઇકોનોમીનો વધારો

સરકારી પ્રયાસો:

સ્કિલ ઇન્ડિયા

સ્ટાર્ટઅપ ઇન્ડિયા

મેક ઇન ઇન્ડિયા

આ યોજનાઓ દ્વારા સ્વરોજગાર અને ઉદ્યોગસાહસિકતાને પ્રોત્સાહન મળે છે, પરંતુ તેને વધુ વ્યાપક અને અસરકારક બનાવવાની જરૂર છે.

4. ટેકનોલોજી અને ડિજિટલ યુગમાં યુવાનો આજના યુવાનો ડિજિટલ ક્રાંતિના મુખ્ય ભાગીદાર છે. સ્માર્ટફોન, ઇન્ટરનેટ અને સોશિયલ મીડિયા તેમના જીવનનો અભિન્ન ભાગ બની ગયા છે.

લાભ:

માહિતી અને જ્ઞાન સુધી સરળ પહોંચ, ઓનલાઇન વ્યવસાય અને ફ્રીલાન્સિંગ, વૈશ્વિક સંપર્ક અને અવસર

નુકસાન:

સોશિયલ મીડિયા વ્યસન ખોટી માહિતી અને સાઇબર ક્રાઇમ વાસ્તવિક સામાજિક સંબંધોમાં ઘટાડો

ટેકનોલોજીનો સંતુલિત ઉપયોગ કરવો એ યુવાનો માટે મોટી યુનૌતિ છે.

5. માનસિક સ્વાસ્થ્ય અને જીવનશૈલી

સ્પર્ધાત્મક યુગમાં યુવાનો પર શૈક્ષણિક, આર્થિક અને સામાજિક દબાણ વધી રહ્યું છે.

પરીક્ષાનો તણાવ, કારકિર્દીની અનિશ્ચિતતા, કુટુંબ અને સમાજની અપેક્ષાઓ

આ કારણોસર ડિપ્રેશન, ચિંતા અને આત્મહત્યાના કિસ્સાઓમાં વધારો જોવા મળે છે. માનસિક સ્વાસ્થ્ય અંગે જાગૃતિ, કાઉન્સેલિંગ અને સહાયક વ્યવસ્થાની જરૂરિયાત વધી રહી છે.

6. સામાજિક અને સાંસ્કૃતિક પરિવર્તન

યુવાનો સમાજમાં પરિવર્તન લાવનારી શક્તિ છે. તેઓ જાતિ, લિંગ સમાનતા, પર્યાવરણ સંરક્ષણ અને માનવ અધિકારો જેવા મુદ્દાઓ પર સક્રિય ભૂમિકા ભજવી રહ્યા છે. મહિલા સશક્તિકરણમાં યુવાનોની ભૂમિકા સ્વચ્છ ભારત અને હરિત અભિયાનમાં ભાગીદાર સ્વયંસેવક પ્રવૃત્તિઓ પરંતુ, કેટલાક યુવાનોમાં નશાખોરી, હિંસા અને અપરાધ જેવી પ્રવૃત્તિઓ પણ ચિંતાજનક છે.

7. રાજકારણ અને રાષ્ટ્રીય વિકાસમાં યુવાનો

યુવાનો લોકશાહીનું ભવિષ્ય છે. મતદાન, યુવા સંગઠનો અને સામાજિક આંદોલનો દ્વારા તેઓ રાજકારણમાં સક્રિય બની રહ્યા છે. યુવા નેતૃત્વનો ઉદય નવી વિચારધારા અને પારદર્શકતાની માંગ જો યુવાનોને યોગ્ય દિશા અને અવસર મળે તો તેઓ ભારતને વૈશ્વિક સ્તરે શક્તિશાળી બનાવી શકે છે.

8. નિષ્કર્ષ

ભારતમાં યુવાનોની વર્તમાન સ્થિતિ અવસર અને પડકાર બંનેથી ભરપૂર છે. યોગ્ય શિક્ષણ, રોજગાર, માનસિક સહારો અને મૂલ્યઆધારિત દિશા દ્વારા યુવા શક્તિને રાષ્ટ્ર નિર્માણમાં ફેરવી શકાય છે. યુવાનો દેશનું વર્તમાન પણ છે અને ભવિષ્ય પણ. તેથી સરકાર, સમાજ અને યુવાનો – ત્રણેયની સંયુક્ત જવાબદારી છે કે ભારતની યુવા શક્તિને સકારાત્મક દિશામાં આગળ ધપાવવામાં આવે.

9. ગ્રામ્ય અને શહેરી યુવાનોની સ્થિતિમાં તફાવત

ભારતમાં યુવાનોની સ્થિતિ પ્રદેશ પ્રમાણે અલગ-અલગ જોવા મળે છે. ગ્રામ્ય અને શહેરી યુવાનો વચ્ચે શિક્ષણ, રોજગાર અને જીવનશૈલીના ક્ષેત્રે મોટો તફાવત છે. ગ્રામ્ય યુવાનો શિક્ષણની મર્યાદિત સુવિધાઓ ખેતી પર આધારિત રોજગાર અને અનિશ્ચિત આવક ટેકનોલોજી અને ઇન્ટરનેટ સુધી મર્યાદિત પહોંચ શહેરોમાં સ્થળાંતર કરવાની ફરજ શહેરી યુવાનો સારી શિક્ષણ સંસ્થાઓ અને રોજગાર અવસર વધુ સ્પર્ધા અને જીવન ખર્ચ તણાવભર્યું જીવન અને એકલતા આ અસમાનતાને દૂર કરવા માટે ગ્રામ્ય વિસ્તારોમાં શિક્ષણ, કૌશલ્ય વિકાસ અને ઉદ્યોગોને પ્રોત્સાહન આપવું જરૂરી છે.

10. મહિલા યુવાનોની સ્થિતિ

ભારતમાં મહિલા યુવાનો દેશના વિકાસમાં મહત્વપૂર્ણ ભૂમિકા ભજવી રહી છે. આજે ઘણી યુવતીઓ શિક્ષણ, વિજ્ઞાન, રમતગમત અને વ્યવસાયમાં આગળ વધી રહી છે.

સકારાત્મક પરિવર્તન:

ઉચ્ચ શિક્ષણમાં મહિલા નોંધણીમાં વધારો મહિલા ઉદ્યોગસાહસિકોની સંખ્યા વધી મહિલા ખેલાડીઓની આંતરરાષ્ટ્રીય સફળતા

પડકારો: લિંગ ભેદભાવ સુરક્ષા સંબંધિત સમસ્યાઓ બાળલગ્ન અને સામાજિક બંધનો મહિલા યુવાનોને સમાન અવસર અને સુરક્ષિત વાતાવરણ મળે તો દેશનો વિકાસ વધુ ઝડપી બની શકે.

11. આરોગ્ય અને પોષણની સ્થિતિ

યુવાનોનું આરોગ્ય રાષ્ટ્રની શક્તિનો આધાર છે. છતાં આજે ઘણા યુવાનો પોષણની અછત, સ્થૂળતા અને જીવનશૈલી સંબંધિત રોગોથી પીડાય છે. જંક ફૂડ અને અયોગ્ય આહાર શારીરિક વ્યાયામની અછત નશાખોરી (તમાકુ, દારૂ, ડ્રગ્સ) સરકારી આરોગ્ય યોજનાઓ અને જાગૃતિ અભિયાન દ્વારા યુવાનોને સ્વસ્થ જીવનશૈલી તરફ દોરી શકાય છે.

12. રમતગમત અને સાંસ્કૃતિક પ્રવૃત્તિઓમાં યુવાનો

રમતગમત યુવાનોના શારીરિક અને માનસિક વિકાસ માટે મહત્વપૂર્ણ છે. ભારતે તાજેતરમાં ઓલિમ્પિક્સ અને આંતરરાષ્ટ્રીય સ્પર્ધાઓમાં યુવા ખેલાડીઓ દ્વારા મોટી સફળતા મેળવી છે. ખેલો ઇન્ડિયા જેવી યોજનાઓ પરંપરાગત કળા અને સંસ્કૃતિનું સંરક્ષણ યુવાનોમાં ટીમવર્ક અને નેતૃત્વ ગુણોનો વિકાસ પરંતુ હજુ પણ ગ્રામ્ય વિસ્તારોમાં પૂરતી રમતગમત સુવિધાઓનો અભાવ છે.

13. પર્યાવરણ અને સામાજિક જવાબદારી

આજના યુવાનો પર્યાવરણ સંરક્ષણ અંગે વધુ જાગૃત બની રહ્યા છે. સ્વચ્છતા અભિયાન વૃક્ષારોપણ

પ્લાસ્ટિક મુક્ત અભિયાન યુવાનોની સક્રિય ભાગીદારીથી ટકાઉ વિકાસ શક્ય બની શકે છે.

14. વૈશ્વિકરણ અને ભારતીય યુવાનો : વૈશ્વિકરણના કારણે ભારતીય યુવાનો વૈશ્વિક બજાર અને સંસ્કૃતિ સાથે જોડાઈ રહ્યા છે. વિદેશી અભ્યાસ અને રોજગાર આંતરરાષ્ટ્રીય કંપનીઓમાં તક નવી વિચારધારા અને જીવનશૈલી

સાથે સાથે, ભારતીય સંસ્કૃતિ અને મૂલ્યો જાળવવાની યુનૌતિ પણ છે.

15. ભવિષ્યની દિશા અને ઉપાય : ભારતીય યુવાનોના સશક્તિકરણ માટે નીચેના પગલાં જરૂરી છે: ગુણવત્તાયુક્ત અને સર્વસામાન્ય શિક્ષણ રોજગારલક્ષી કૌશલ્ય વિકાસ માનસિક સ્વાસ્થ્ય સેવાઓ યુવા નેતૃત્વને પ્રોત્સાહન

16. વિસ્તૃત નિષ્કર્ષ

ભારતમાં યુવાનોની વર્તમાન સ્થિતિ પડકારો અને સંભાવનાઓનું મિશ્રણ છે. યોગ્ય નીતિઓ, સામાજિક સહકાર અને યુવાનોની સક્રિય ભૂમિકાથી ભારત વિશ્વમાં અગ્રેસર બની શકે છે. યુવાનો માત્ર દેશનો ભવિષ્ય નહીં, પરંતુ વર્તમાન શક્તિ પણ છે.

❖ સંદર્ભ ગ્રંથ

૧. ભારત સરકાર. રાષ્ટ્રીય યુવા નીતિ (National Youth Policy). યુવા બાબતો અને ખેલકૂદ મંત્રાલય, નવી દિલ્હી.
૨. દેસાઈ, એ.આર. ભારતીય સમાજ. પોપ્યુલર પ્રકાશન, અમદાવાદ.
- ૩ . દવે, રવિન્દ્રભાઈ. યુવાનો અને રાષ્ટ્ર નિર્માણ. યુનિવર્સિટી ગ્રંથ નિર્માણ બોર્ડ, ગુજરાત.
૪. પટેલ, ઇશ્વરભાઈ. ભારતમાં સામાજિક પરિવર્તન. યુનિવર્સિટી ગ્રંથ નિર્માણ બોર્ડ, ગુજરાત.
૫. જરાત સરકાર. યુવા વિકાસ અને રોજગાર અહેવાલ. માહિતી વિભાગ, ગાંધીનગર.
૬. શર્મા, આર.એન. ભારતીય સામાજિક સમસ્યાઓ. એટલાન્ટિક પબ્લિશર્સ, નવી દિલ્હી.
૭. ત્રિવેદી, હરિપ્રસાદ. યુવાનોની સમસ્યાઓ અને શક્યતાઓ. યુનિવર્સિટી ગ્રંથ નિર્માણ બોર્ડ.
૮. દાદા ધર્માધિકારી અને વિનોબા ભાવે, યજ્ઞ પ્રકાશન :ભૂમિપુત્ર :હુઝરાતપાગા, વડોદરા)